

СУЧАСНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС КРАЇН ЄВРОПИ

Монографія

За редакцією
В. В. Луцка та В. І. Самаріна

Харків
«Право»
2018

УДК 343.13(100)(075.8)
С89

Рецензенти:

В. Т. Нор – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету ім. І. Франка;

І. В. Гловюк – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

Авторський колектив:

А. Б. Войнарович – розд. XIII; *В. В. Луцик* – розділи VI, VII, VIII (у співавт. із Т. В. Садовою), XII; *В. А. Савченко* – розділи III, IV; *Т. В. Садова* – розділи II, VIII (у співавт. із В. В. Луциком); *В. І. Самарін* – підрозд. 1.5 розд. I, розділи X, XI, XIV; *О. А. Трефілов* – розд. V; *В. Д. Юрчишин* – підрозділи 1.1–1.4, 1.6 розд. I, розд. IX

Сучасний кримінальний процес країн Європи : монографія [В. В. Луцик, В. А. Савченко, В. І. Самарін та ін.] ; за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. – Харків : Право, 2018. – 792 с.

ISBN 978-966-937-440-0

У виданні досліджено різні національні типи кримінального процесу окремих європейських держав з метою надання можливості читачеві їх порівняти: Англія й Уельс, німецькомовні держави (Австрія, Німеччина та Швейцарія), Франція, Іспанія, Італія, держави колишнього «соціалістичного табору» (Болгарія, Польща), країни Балтії (Латвія, Литва), східноєвропейські держави (Білорусь, Молдова). У роботі також висвітлюються загальні положення сучасного кримінального процесуального права в Європі і питання його гармонізації в рамках Європейського Союзу.

Нормативні правові акти використані станом на 1 липня 2018 р.

Для науковців, викладачів, студентів та аспірантів юридичних закладів вищої освіти, практичних працівників.

УДК 343.13(100)(075.8)

© Луцик В. В., Савченко В. А., Самарін В. І. та ін., 2018

© Видавництво «Право», 2018

ISBN 978-966-937-440-0

Умовні позначення

- ЄАЕС – Євразійський економічний союз
- Європейська конвенція з прав людини – Конвенція про захист прав людини і основних свобод, прийнята в Римі 4 листопада 1950 р.
- ЄС – Європейський Союз
- ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини
- КК Австрії – Кримінальний кодекс Австрійської Республіки (*Strafgesetzbuch*) від 23 січня 1974 р.
- КК Болгарії – Кримінальний кодекс Республіки Болгарія (*Наказателен кодекс*) від 2 квітня 1968 р.
- КК Литви – Кримінальний кодекс Литовської Республіки (*Baudžiamasis kodeksas*) від 26 вересня 2000 р.
- КК Польщі – Кримінальний кодекс Польської Республіки (*Kodeks karny*) від 6 червня 1997 р.
- КК ФРН – Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина (*Strafgesetzbuch*) від 15 травня 1871 р.
- КПЗ Іспанії – Кримінально-процесуальний закон Королівства Іспанія (*Ley de enjuiciamiento criminal*) від 14 вересня 1882 р.
- КПЗ Латвії – Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки (*Kriminālprocesa likums*) від 21 квітня 2005 р.
- КПК Австрії – Кримінально-процесуальний кодекс Австрійської Республіки (*Strafprozessordnung*) від 1873 р.
- КПК Білорусі – Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Білорусь (*Крымінальна-працэсуальны кодэкс*) від 16 липня 1999 р.
- КПК Болгарії – Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Болгарія (*Наказателно-процесуален кодекс*) від 28 жовтня 2005 р.

КПК Італії	– Кримінально-процесуальний кодекс Італійської Республіки (<i>Codice di procedura penale</i>) від 22 вересня 1988 р.
КПК Литви	– Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки (<i>Baudžiamojo proceso kodeksas</i>) від 14 березня 2002 р.
КПК Молдови	– Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова (<i>Codul de procedură penală</i>) від 14 березня 2003 р.
КПК Польщі	– Кримінально-процесуальний кодекс Польської Республіки (<i>Kodeks postępowania karnego</i>) від 6 червня 1997 р.
КПК Португалії	– Кримінально-процесуальний кодекс Португалії (<i>Código de processo penal</i>) від 22 січня 1987 р.
КПК Франції	– Кримінально-процесуальний кодекс Французької Республіки (<i>Code de procédure pénale</i>) від 23 грудня 1958 р.
КПК ФРН	– Кримінально-процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина (<i>Strafprozeßordnung</i>) від 1 лютого 1877 р.
КПК Швейцарії	– Кримінально-процесуальний кодекс Швейцарії (<i>Strafprozessordnung / Code de procédure pénale / Codice di diritto processuale penale / Cudesch da procedura penala</i>) від 5 жовтня 2007 р.
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ОРД	– оперативно-розшукова діяльність
РС	– Рада Європи
ФРН	– Федеративна Республіка Німеччина

Передмова

Сучасне кримінальне судочинство піддається перманентній зміні і реформуванню, перебуває в пошуку оптимального балансу інтересів держави, суспільства та окремих учасників кримінального процесу, прагне йти в ногу з науково-технічним прогресом. В останні роки у кримінальному процесі з'явилися нові інститути: досудова угода про співпрацю, дізнання у скороченій формі та ін. Такі новації часто ґрунтуються на досвіді законодавчого регулювання та правозастосування, відомому іноземному кримінальному процесуальному праву. У зв'язку з цим незаперечною є актуальність вивчення кримінального судочинства зарубіжних держав.

Крім того, в сьогоdnішньому відкритому світі зі зростанням міжнародної складової і так званого іноземного елемента у сфері боротьби зі злочинністю фахівцю-юристу закономірно потрібні знання, що виходять за межі національного правового поля, в тому числі і інституту міжнародної правової допомоги. А останній, до речі, допускає при дотриманні певних умов можливість застосування іноземного кримінального процесуального права у вітчизняному процесі.

Знання стану сучасного кримінального процесуального права дозволяє підтримувати активне спілкування із зарубіжними колегами, засноване на вмінні і готовності розуміти один одного, зіставленні схожих правових інститутів і потенціалі вироблення взаємоприйнятних підходів.

Це видання має на меті заповнення наявної прогалини актуальною навчальною та монографічною літературою у сфері кримінального процесу сучасних зарубіжних держав. Автори вибрали досить різні національні типи кримінального процесу в рамках Європи для надання можливості читачеві їх порівняння: Англія і Уельс, німецькомовні держави (Австрія, Німеччина та Швейцарія), Франція, Іспанія, Італія, держави колишнього «соціалістичного табору» (Болгарія, Польща), балтійські держави (Латвія, Литва), східноєвропейські держави (Білорусь, Молдова). В роботі також висвітлюються

загальні положення про сучасний стан кримінального процесуального права в Європі, а також питання його гармонізації в рамках Європейського Союзу.

Книга буде корисною як студентам-юристам, які вирішили отримати більш фундаментальні знання з дисципліни «Кримінальний процес», аспірантам, які активно оперують порівняльно-правовим методом дослідження, так і практичним працівникам, що зустрічаються з іноземним правом у сфері кримінального процесу або беруть участь у законотворчому процесі. Безсумнівний інтерес робота повинна представляти і для досвідчених вчених-процесуалістів, які бажають отримати базову інформацію, що стосується основних інститутів кримінального процесуального права, що склалися в зарубіжних європейських державах.

Авторами використані останні редакції кримінальних процесуальних законів аналізованих держав, а також підручники, посібники, довідники та інші актуальні літературні джерела мовою оригіналів.

Василь Васильович Луцик

кандидат юридичних наук, доцент

Вадим Ігорович Самарін

кандидат юридичних наук, доцент

Розділ І

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У КРАЇНАХ ЄВРОПИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

1.1. Історичні форми кримінального процесу в країнах Європи: сутність та класифікація

Кримінальний процес кожної країни є складною системою, що складається з великої кількості різних «механізмів» і «деталей». Саме тому, якщо розглядати процесуальний порядок провадження у кримінальних справах у певній державі в певний період її історії, то він буде за більшістю компонентів не тільки істотно відрізнятися від аналогічного провадження, що має місце в інших державах, але й найчастіше виявиться неповторним у порівнянні з тими процесуальними порядками, які існували в тій же державі на різних історичних етапах її розвитку. В результаті виникає досить вражаюче різноманіття кримінальних процесуальних систем, що спостерігається, якщо говорити умовно, «по вертикалі» (в часі) і «по горизонталі» (в просторі)¹. Таким чином, порядок кримінального судочинства в кожній державі протягом їх розвитку мав свої особливості.

---

¹ Курс уголовного процесса / А. А. Арутюнян, Л. В. Брусницын, О. Л. Васильев и др.; под ред. Л. В. Головки. – М. : Статут, 2016. – С. 67.

Багато науковців у сфері нормотворчості та правозастосування не враховують типологічні риси кримінального процесу, не до кінця розуміють його сутність. Але кримінальна процесуальна доктрина не могла б претендувати на звання науки, якби не намагалася подолати дане історичне та порівняльно-правове різноманіття, запропонувавши якісь абстрактні «форми», «типи» або «моделі» кримінального процесу, що є підсумком емпіричного вивчення конкретних кримінальних процесуальних систем, їх подальшу класифікацію за певними критеріями і, нарешті, максимальне узагальнення на рівні «ідеальних типів» або, якщо завгодно, архетипів. Подібний підхід має не тільки абстрактно-теоретичне, але й практичне значення, дозволяючи правильно зрозуміти вектор розвитку кримінального процесу тієї чи іншої країни, визначити найбільш близькі йому кримінальні процесуальні системи інших держав, усвідомити місце національної кримінальної процесуальної моделі на порівняльно-правовій карті світу. Даний аспект є особливо важливим в період проведення глобальних реформ (нових кримінальних процесуальних кодифікацій), адже кожній з них, як правило, передуює аналітична робота по осмисленню історичної форми кримінального процесу¹.

Про дискусійність досліджуваної теми свідчить, зокрема, невизначеність термінології. Науковці оперують термінами «моделі», «типи», «види», «форми» й «історичні форми» кримінального процесу, серед яких фігурують «змагальні», «розшукові», «позовні», «обвинувальні», «інквізиційні», «слідчі», «змішані», «континентальні», «англосаксонські», «романо-германські», «охоронні» та «цивільні». Навіть у відповідних розділах сучасних підручників з кримінального процесу не наводиться поняття моделі, типу, форми, виду кримінального процесу, відсутня їх систематизація.

У кримінальній процесуальній доктрині термін «модель кримінального процесу» використовується вже давно, хоча він так і не отримав статусу загальноприйнятого наукового терміну. Одним з перших його став вживати Г. Пекер, який опублікував у 1964 р. свою працю, присвячену моделям належного правосуддя та контролю над злочинністю².

---

¹ Курс уголовного процесса / А. А. Арутюнян, Л. В. Брусницын, О. Л. Васильев и др.; под ред. Л. В. Головки. – М. : Статут, 2016. – С. 67.

² Packer H. Two Models of the Criminal Procedure / H. Packer // University of Pennsylvania Law Review. – 1964. – VOL. 113. – P.1-68.

Слідом за ним терміном «модель» став користуватися М. Кінг, який розвинув і доповнив моделі Г. Пекера цілою низкою нових (іменованих моделями кримінальної юстиції), частину з яких він назвав «процесуальними». Надалі цей термін закріпився в науці і став, по суті, традиційним. На думку М. Стойка, модель виникає як уявний образ, який змістовно наповнюється реальними та ідеальними рисами, причому, вона слугує, в першу чергу, не задля мети формування або розвитку якоїсь теорії, а з метою управління моделюючим об'єктом¹. Виходячи із загального розуміння терміну модель (від лат. *modutus* – міра, зразок, прообраз або формалізований аналог чогось), категорію «модель кримінального процесу» можна визначити як концептуальне вираження його здійснення (реалізації) на практиці. У теоретичному плані поняття модель може бути представлена в загальнонаукових категоріях типу і виду².

У кримінальній процесуальній теорії під типом кримінального процесу розуміють організацію провадження у справі в залежності від розвиненості змагальних засад, рівня гарантій прав учасників, системи доказів і способів їх оцінки. Саме тип процесу найбільш повно виражає послідовність розвитку кримінального права разом із розвитком суспільства. Отже, тип кримінального процесу відображає всю сукупність рис, характерних для певного етапу суспільного розвитку³.

У кримінальній процесуальній доктрині відсутня єдність думок з приводу чіткої кількості історичних форм (моделей), що визначили розвиток кримінального судочинства і його сучасний стан. Є істотні відмінності і в їх термінологічному позначенні (найменуванні).

Категорія «тип» в сучасній науці нерозривно пов'язана з поняттям «типологія», тобто з методом наукового пізнання, в основі якого лежить розподіл систем об'єктів і їх подальша систематизація за допомогою узагальненої, ідеалізованої моделі або типу. Типологія слугує одним

---

¹ Стойко Н. Г. Модель уголовного процесса как концептуальное выражение его осуществления на практике / Н. Г. Стойко // Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал. – М., 2009. – № 1. – С. 222-223.

² Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – Санкт-Петербург : Наука, 2000. – С. 13.

³ Калиновский К. Б. Законность и типы уголовного процесса : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Калиновский Константин Борисович. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 49.

з найважливіших засобів пізнання об'єкта і створення його теорії¹. У науковому пізнанні застосовуються різні її форми. Типологія є класифікацією об'єктів за істотними ознаками². У науці кримінального процесу більшість вчених виділяє наступні три типології кримінального процесу: ідеальну, морфологічну та історичну.

Виділяючи велику кількість реально існуючих або тих, що існували в минулому, режимів судочинства, ми переходимо від загального – поняття ідеальних типів і їх видів – до особливого і окремого, від внутрішнього – до зовнішнього, тобто отримуємо поняття «форма процесу», яка також є типом судочинства, проте не абстрактно-ідеальним, а реальним³.

У цьому сенсі слід відрізнити одну від одної модель кримінального процесу як архетип (певну абстракцію) і конкретні національні кримінальні процесуальні системи, які найчастіше на 100% не відповідають жодному з виділених кримінальних процесуальних архетипів. Що стосується розбіжності в кількості моделей кримінального процесу, то вона найчастіше пояснюється аж ніяк не помилковістю уявлень тих чи інших авторів, а використанням ними різних методологічних підходів⁴. Так, західні автори, як правило, виділяють тільки дві моделі кримінального процесу, які виникли в результаті історичного розвитку і зберігають своє порівняльно-правове значення в сучасному світі: обвинувальний (accusatorial) кримінальний процес і інквізиційний (inquisitorial) кримінальний процес⁵.

Однак якщо до порівняльно-правового критерію приєднати критерій історичний, то зрозуміло: обидві названі моделі настільки сильно видозмінилися з плином століть, що в науковому плані постають у двох варіантах: архаїчному (суто історичному) і сучасному. В результаті ми

---

¹ Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – Санкт-Петербург: Наука, 2000. – С. 13.; *Философский энциклопедический словарь* / Гл. ред. Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – С. 685.

² *Философский словарь* / Ред. И. Т. Фролов. – 5 изд. – М.: Политиздат, 1987. – С. 200.

³ Смирнов А. В. Там само. – С. 15.

⁴ *Курс уголовного процесса* / А. А. Арутюнян, Л. В. Брусницын, О. Л. Васильев и др.; под ред. Л. В. Головки. – М.: Статут, 2016. – С. 68.

⁵ *European Criminal Procedure* / Ed. by M. Delmas-Marty, J. R. Spencer. – Cambridge, 2004. – P. 5.

отримуємо не дві, а чотири форми: 1) архаїчну обвинувальну; 2) архаїчну інквізиційну; 3) змагальну; 4) змішану.

Однак, і це ще не все. Історично склалося так, що коли модернізація обвинувальної моделі кримінального процесу за поширеною в науці думкою відбувалася плавно та іноді непомітно, супроводжуючись «революційними» перетвореннями, то в розвитку інквізиційного процесу був досить суттєвий перелом, коли архаїчний варіант поступився місцем сучасному – так званому змішаному кримінальному процесу. Інакше кажучи, у випадку з інквізиційним процесом ми зустрічаємося не тільки з еволюцією, але й із справжньою законодавчою революцією, на яку слід звернути увагу. У такій ситуації, виходячи із суто методологічних міркувань, історичний критерій класифікації має менше значення для обвинувального кримінального процесу і більше – для процесу інквізиційного, тобто при виділенні моделей кримінального процесу він цілком може застосовуватися асиметрично. За такою логікою, ми отримуємо вже три форми кримінального процесу: 1) змагальна; 2) інквізиційна (обвинувальна); 3) сучасна змішана.

Встановлення особи, яка вчинила злочин, – об'єктивно необхідний результат будь-якої кримінальної процесуальної діяльності. Цей результат повинен бути достовірним, або істинним, інакше все кримінальне судочинство обернеться свавіллям. Основна відмінність відомих форм – допустима строгість форми (формальність) та частка справедливості і об'єктивності в провадженні у справі – визначає різноманітні шляхи досягнення мети.

Історична форма кримінального процесу – це форма організації процесу, яка обумовлює джерело руху кримінальної справи і підстави процесуального статусу її учасників¹. Зазвичай в теорії кримінального процесу виділяють три види історичної форми кримінального процесу, які в літературі іноді називають ідеальними типами: змагальну, розшукову та змішану. При цьому відзначалася залежність форми процесу від наступних критеріїв: державного (саме він визначає ступінь свободи особистості), політичного режиму, рівня правової культури в суспільстві, а в цілому – ступеня зрілості суспільства.

---

¹ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – К. : Ваіте, 2014. – С. 16.

Такі ідеальні форми кримінального процесу, як змагальна і розшукова, прямо протилежні одна одній, рівноцінні і не змінюють одна одну, крім того, в чистому вигляді ніколи не існують. Будь-який кримінальний процес в реальній дійсності здійснюється між змагальними і розшуковими полюсами, рухаючись в напрямку одного з них. Це і є змішане провадження, щось середнє між ідеальними типами.

Німецький юрист Крістіан Томушат (Cristian Tomuschat) вжив термін «європеїзація права», назвавши так свою наукову публікацію, і відмітивши в ній, що взаємне зближення правопорядку в Європі – факт, який не потребує емпіричних обґрунтувань. Аналогічно, як технологічний розвиток вийшов за межі національних держав, це відбулося і з правовими інститутами та принципами¹. Дана тенденція притаманна на сучасному етапі розвитку кримінальної процесуальної науки. Усі зазначені підходи до класифікації форм кримінального процесу теоретично цілком припустимі й застосовуються як у вітчизняній, так і в західній кримінальній процесуальній науці. З огляду на різні підходи до дослідження форм (типів, моделей) в доктрині кримінального процесу, зараз існує їх різноманітна класифікація. Так, вчені в західній доктрині кримінального процесу використовували порівняльний підхід до дослідження типів (форм, моделей) судочинства, що сприяло виникненню англійського, німецького, французького, бельгійського типів кримінального процесу. Доктрині вітчизняного кримінального процесу властивий історичний підхід до дослідження форм кримінального процесу. Хоча, наприклад, в кримінальній процесуальній науці України в основному використовується категорія «тип або форма кримінального процесу», в той час як в доктрині кримінального процесу Росії, наприклад, використовується категорія «модель кримінального процесу». Однак, інтеграція досліджень в західній і вітчизняній (національній) кримінальній процесуальній науці сприятиме виникненню новітніх класифікацій типів (форм, моделей) кримінального процесу. Разом з тим, сучасною наукою виділені найбільш поширені форми кримінального судочинства, які були характерні і для держав Європи.

---

¹ Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина : Навч. посібник / [Савченко В. А. та ін.]. – Х. : Право, 2017. – С. 7.

1.2. Змагальний кримінальний процес країн Європи: поняття та сутність

Змагальна форма кримінального процесу історично виникла достатньо давно – в той період, коли не існувало ще чіткої межі між кримінальним та цивільним судочинством.

Змагальний кримінальний процес характеризується тим, що діяльності сторони обвинувачення протиставлена активна діяльність сторони захисту. Суд є незалежним органом, не пов'язаним позицією жодної із сторін, який приймає рішення про винуватість чи невинуватість особи на основі дослідження доказів – як зібраних в ході досудового розслідування, так і додатково представлених сторонами.

У змагальному кримінальному процесі публічно-правовий інтерес держави у здійсненні кримінального переслідування поєднується з наявністю у особи, щодо якої вирішується питання про її винуватість, широкого спектру прав, що гарантують її належний захист від незаконного та необгрунтованого обвинувачення і засудження. В рамках змагальної форми можливе здійснення кримінального переслідування і в приватному порядку, коли сторона обвинувачення представлена самим потерпілим, а не спеціальною державною установою. Однак коло кримінальних справ приватного обвинувачення вельми обмежене і включає в себе ті категорії злочинів, які становлять небезпеку не для суспільства в цілому, а лише для конкретної особи.

У досудових стадіях провадження у кримінальних справах сторона обвинувачення зобов'язана роз'яснити особі, щодо якої здійснюється кримінальне судочинство, зміст наявних у неї прав і створити належні умови для їх реалізації. Особа наділена правом відстоювати свою позицію як самостійно, так і за допомогою захисника.

Сторона обвинувачення під час досудового розслідування збирає лише необхідні і достатні докази, що підтверджують винуватість особи у вчиненні злочину.

Остаточо винуватість або невинуватість обвинуваченого встановлюється безпосередньо в судовому засіданні. Рішення суду можуть бути оскаржені до вищестоящего суду.